

*Pusztai Gábor*¹

CSENDES ESTÉK. A HOLLAND SZIGORÚ REFORMÁTUSOK
ÉS A MAGYAR REFORMÁTUSOK

ABSTRACT

Silent Evenings. The Dutch “strict” Reformed Church and the Hungarian Reformed Church

One of the high points of Dutch-Hungarian relations dates back to the 1920s and 1930s. This conjuncture began with the so-called “children’s trains”, an aid operation on a gigantic scale, in the emergency period of post-Trianon Hungary. Between 1920 and 1930, tens of thousands of Hungarian children were allowed to holiday, rest and recover from the trauma of war in Dutch foster homes. The revitalised relations were also reflected in the church. The neo-Calvinism, represented by the Dutch “strict” Reformed Church (Gereformeerde Kerken in Nederland) known in Hungary primarily as “historical Calvinism”, also found Hungarian followers. The most prominent among them was the theological professor from Budapest, Jenő Sebestyén (1884–1950). In this paper, we will discuss one of the publications on Dutch neo-Calvinism, the booklet by Gerda Jakosné Nederbragt: *Pictures from the Life of the Dutch Reformed People*, published as the fourth booklet in the series *Silent Evenings*, edited by the Reformed pastor Géza Pap. On this occasion, I would like to talk about the not always smooth relationship between neo-Calvinism and the Hungarian Reformed Church, which also harboured the danger of a church split in Hungary.

Keywords: Pap Géza, Gerda Nederbragt, neo-Calvinism, Sebestyén Jenő, Hungarian Reformed Church, Dutch Reformed Church, Dutch Hungarian relations

A holland–magyar kapcsolatok egyik csúcspontja a 20. század húszas, harmincas éveire tehető, ekkor a kulturális, egyházi, irodalmi, politikai, turisztikai és gaz-

1 Pusztai Gábor (PhD, dr. habil), néderlandista, irodalomtörténész, a Debreceni Egyetem BTK GI Néderlandisztika Tanszékének habilitált egyetemi docense. gpusztai@unideb.hu

dasági kapcsolatok kiválóak voltak.² Ez a konjunktúra a Trianon utáni Magyarország vészterhes korszakában az úgynevezett gyermekvonatokkal kezdődött, mely egy gigantikus méretű segélyakció volt. Magyar gyermekek tízezrei nyaralhattak, pihenhettek, heverhették ki a háborús traumát holland nevelőszülőknél 1920 és 1930 között – erre teljes mértékben szükségük is volt. A vesztes háború, az azt követő káosz és fosztogatás, az őszirózsás forradalom, a tanácsköztársaság, a román megszállás borzalmai, a vörös- és a fehérterror, majd Trianon és következményei térdre kényszerítették a magyar társadalmat. Az erőszak tehát a háború lezárása és a harcok megszűnte után is még évekig folytatódott.³ Ebben a helyzetben a társadalom alsó

és a középrétegének gyermekei voltak a legvédtelenebbek, ők szorultak leginkább segítségre. Főleg a nagyvárosi gyerekek éheztek, fáztak, és betegségek tizedelték őket. A háború alatt és után járványszerűen lépett fel a kolera, a vérhas, a hólyagos himlő, a kiütéses hagymáz és a spanyolnátha is.⁴ A hivatalos statisztikák szerint az 1918-as évben csak spanyolnáthában több mint 53 000 ember hunyt el Magyarországon.⁵ Ezt igyekezett orvosolni egy különleges akció keretében Svájc, Belgium, Svédország és Anglia mellett Hollandia is. A megélénkült kapcsolatok egyházi téren is megmutakoztak. A holland szigorú reformátusok (Gereformeerde Kerken in Nederland) által képviselt neokálvinizmus – melyet itthon elsősorban történelmi kálvinizmusként ismerünk – magyar követőkre is talált. Közülük a legkiemel-

- 2 RÉTHELYI Orsolya: „Légy reménységgel: Nézz Hollandiára. / Nézz királynéjára! Nem vagy több árva”. Vilma királynő 1923-as trónjubiléuma és a „Magyar ablak” a holland királyi palotában, in: Bárány Attila – Fazakas Gergely Tamás – Pusztai Gábor – Takács Miklós (szerk.): *Németalföld emlékei Magyarországon, magyar-holland kapcsolatok*. Debrecen, DU Press, 2017, 122–143.
- 3 ABLONCZY Balázs: *Ismeretlen Trianon. Az összeomlás és a békeszerződések történetei 1918–1921*, Budapest, 2020, 178.
- 4 GAÁLNÉ BARCS Eszter: Adalékok Pest megye 1915–1919 közötti járványainak történetéhez, in: Halász Csilla – Tóth Judit (szerk.): *Tanulmányok Pest megye múltjából III.* Budapest, Pest Megyei Levéltár, 2009, 110.
- 5 GÉRA Eleonóra: A spanyolnátha Budapesten, *BBC History*, 9/1 (2019. január), 32–38.

kedőbb Sebestyén Jenő (1884–1950) teológiai tanár⁶ volt, aki 1907 és 1910 között az Utrechti egyetemen folytatott teológiai tanulmányokat, és itt ismerkedett meg a kuyperi történelmi kálvinizmussal.⁷ Ebben a tanulmányban a holland neokálvinizmust ismertető egyik kiadványról, a *Csendes estéék* című sorozat negyedik füzetéről, és ennek apropóján a neokálvinizmus és a magyar református egyház nem mindig zökkenőmentes viszonyáról szeretnék szólni.

A SZERKESZTŐ

A *Csendes estéék* című kiadványsorozat 1930 és 1939 között jelent meg, a mezőtúri Török Nyomda kiadásában, szerkesztője Pap Géza (1901–1970) református lelkész volt. A szerkesztő az első oldalon egyértelművé tette, hogy milyen célt szolgál a kiadvány. Bevezetőjében *A sejt-rendszerről* címmel röviden arról értekezett, hogy milyen a kommunista propaganda terjesztésének folyamata: „Az Istent tagadó kommunisták szervezkednek szerte a világban aképen, hogy egy kommunista megszerzi a kommunizmusnak legjobb barátját, a legjobb barát megint megszerzi az ügynek az ő legbizalmasabb komáját, s így rövid időn belül sejtyszerűleg szaporodva, nagy tábort tudnak maguknak megszervezni.”⁸ Az ateista kommunisták mozgalma, mint a legfőbb ellenség szervezeti sémája Pap Géza számára példaként szolgált, és felteszi a költői kérdést: „Ha az Isten és a nemzet ellenségei ilyen módon tudnak tábort gyűjteni, vajjon miért nem tudna a *Csendes Estéék* is, amely Isten és a Haza szolgálatában áll!? Tudunk mi is, csak akarni kell!”⁹ Mint később látni fogjuk, Pap Géza és a kommunisták viszonya a háború után jelentősen megváltozott.

A sorozatot lelkesen fogadta a református közvélemény. A *Dunántúli Protestáns Lap* így ajánlotta az új kiadványt olvasóinak:

„Minden lelkipásztor, aki ujját állandóan gyülekezetének ütőerén tartja, tapasztalhatta, hogy ahova szava nem juthat el, a nyomtatásban elküldött ige sok esetben új élet kezdetét jelenti az olvasó életében. (...) Ez a meglátás indította Pap Géza szalkszentmártoni lelkészt a *Csendes Estéék* megindítására, hogy a sajtó felhasználásával a lelkeket Jézus Krisztushoz vezesse. A sorozatból az első füzet már megjelent a szerkesztő tollából *A halál árnyékának völgyében* címmel, kórházi

- 6 LÁNYI Gábor: Sebestyén Jenő (1884–1950) és a történelmi kálvinizmus, in: Petrás Éva (szerk.): *A 20. századi magyar protestáns közéletiség arcképcsarnoka*, Budapest, Barankovics István Alapítvány – Gondolat, 2021, 13–32; LÁNYI Gábor: Sebestyén Jenő, a történelmi kálvinizmus és a Soli Deo Gloria Református Diákszövetség, in: *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Theologia Reformata Transylvanica* 67(2022/1), 226–240.
- 7 LÁNYI Gábor: Abraham Kuyper (1837-1920) és a neokálvinizmus, in: Litéráty Zoltán (szerk.): *Quoniam tecum est fons vitae in lumine tuo videbimus lumen. Teológiai témák a 65 éves Kocsev Miklós tiszteletére*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, 2018, 215–228.
- 8 PAP Géza: A sejt-rendszerről, in: Jakosné Nederbragt Gerda: *Képek a holland református nép életéből*, Csendes Esték 4., Mezőtúr, Török, 1930, 1.
- 9 PAP: A sejt-rendszerről, 1.

lelkési szolgálata közben szerzett tapasztalatai alapján. (...) Mind a lelkipásztoroknak olvasásra, mind a hívek között való terjesztésre igen melegen ajánljuk a *Csendes estéket*, miknek igen rokonszenves bemutatkozása ez az első füzet.¹⁰

A *Csendes estéék* szerkesztője, Pap Géza teológiai tanulmányait 1921 és 1925 között Budapesten végezte, majd egy évig Ócsán, ezt követően Budapesten volt segédlelkész 1927-ig. A Soli Deo Gloria Diákszövetség (SDG) titkára,¹¹ illetve a Református Középiskolai Missziói Tanács titkára volt. 1928-ban szerkesztője és felelős kiadója a *Református Diákmozgalom* című folyóiratnak (melynek tulajdonosa az SDG volt). 1926–27-ben belső munkatársa az *Erő*, rovatvezetője a *Reformáció* című lapnak. Egyetemes konventi lelkészként 1927 és 1930 között szolgált, majd Szalkszentmártonban (1930–1937), később Szabadszálláson (1937–1954) volt lelkész. 1934-ben megválasztották a solti református egyházmegye lelkészegyesület jegyzőjének.¹² 1954 és 1962 között Kecskeméten volt lelkipásztor, 1952 és 1967 között a bács-kiskunsági egyházmegye esperesi tisztjét is ellátta.

A *Csendes estéék* sorozat minden hónapban egy újabb tizenhat oldalas füzetrel jelentkezett. 1930-ban az első rész, a már említett *A halál árnyékának völgyében* volt, melyet maga Pap Géza írt. A második füzet Böszörményi Jenő: *Egy szatócbsolt története*, a harmadik Szász Károly: *A költő püspöke*, a negyedik pedig Jakosné Nederbragt Gerda: *Képek a holland református nép életéből*.¹³

A SZERZŐ

A negyedik rész szerzője, Nederbragt Gerda, eredetileg Gerda Roza Wilhelmina Nederbragt (Wageningen, 1905. június 2. – Hága, 1997. szeptember 17.), a szigorú református holland közgazdász és politikus, Johan Alexander Nederbragt (1880–1953)¹⁴ és Anna Jacoba Aline de Wilde (1882–1967) lánya, valamint Jakos Lajos

10 Gy.: Csendes estéék, *Dunántúli Protestáns Lap*, 41/13 (1930), 54–55.

11 RÁCZ Lajos: 100 éve született Hegyi Sándor a Soli Deo Gloria Szövetség egyik alapító tagja, *Theológiai Szemle*, 40/6 (1997), 340–346. 341.; NN: Negyedszázados lelkészjubileum, *Budapesti Hírlap*, 1926. november 23., 9.

12 NN: A solti református Lelkészegyesület gyűlése, *Pesti Hírlap*, 1934. augusztus 23., 10.

13 Köszönöm Győri Jánosnak, hogy felhívta figyelmemet a *Csendes estéék* 4. füzetére.

14 Johan Alexander Nederbragt (Heteren, Hollandia 1880. február 29. – Hága, Hollandia 1953. szeptember 7.) szigorú református háttérű családból származott. Kezdetben könyvkereskedőként és újságíróként (a *De Standaard* című szigorú református lap parlamenti tudósítójaként) is dolgozott. 1904-ben vette felségül Hágában Anna Jacoba Aline de Wildét (1882–1967). Házasságukból öt gyermek született, akik közül négyen élték meg a felnőtt kort: Gerda Roza Wilhelmina (1905–1997), Jakos Lajos felesége; Huberta Jacoba (1907–1992), aki 1928-ban hozzáment erdőbányai dr. Németh Gézához, a Bethesda kórház főorvosához; Alexander Johan (1913–1964) és Jacob Adriaan (1918–2005). Közgazdasági tanulmányai után Rotterdamban doktorált 1918-ban. 1921-ben a holland külügyminisztérium gazdasági osztályának vezetőjeként dolgozott. 1934 és 1939 között a Népszövetség megbízásából Gdansk (Danzig) kikötőtanácsának elnöke (havenpresident) volt. Lengyelország 1939-es német és szovjet lerohanása után hazatért Hollandiába, és a holland kisváros, Voorburg polgármestereként tevékenykedett. A német meg-

(1894–1989) református lelkész felesége volt. Jakos Lajos teológiai tanulmányait Budapesten végezte 1914 és 1918 között, majd 1924–1925-ben Amszterdamban a Protestáns Egyetem, a *Vrije Universiteit*¹⁵ hallgatója volt. Itt ismerkedett meg az akkor 19 éves Gerda Nederbragttal, akivel 1925. április 7-én Hágában házasságot kötöttek, majd az ifjú pár Magyarországon telepedett le, két gyermekük született, Hubert és Erzsébet.¹⁶ Jakos 1925 és 1957 között Alsónémedi lelképásztora volt. 1942-ben a Debreceni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem Teológiai Karán szerzett doktori fokozatot. Disszertációjának címe *A holland szigorú református egyház gyülekezeti élete és missziói munkája* volt.¹⁷

Gerda Nederbragt alsónémedi lelkészfeleséggént nem csupán a gyülekezet életében vett részt aktívan, hanem kultúraközvetítőként nemzetközi szinten is szerepet vállalt. Elsősorban a magyar kultúrát népszerűsítette Hollandiában, de a holland kultúrát is igyekezett terjeszteni Magyarországon. Hollandiában magyar esteket szervezett, ahol népdalokat énekeltek, Jakosné előadásokat tartott az ezeréves magyar történelemről,¹⁸ Bethlen Gábor erdélyi fejedelemről,¹⁹ Lorántffy Zsuzsannáról és a Sárospataki Református Kollégiumról²⁰ publikált cikkeket a holland, kampeni kiadású *Anti-Revolutionaire Staatkunde* című szigorú református folyóiratban. Kultúraközvetítői és missziói tevékenységéről nem más, mint

szállás (1940–1945) alatt igyekezett megfelelni mind a német megszállók, mind a holland emigráns kormány elvárásainak, ami nem volt könnyű feladat. A háború után sok kritika érte, mint polgármestert, a német megszállókkal szembeni [elsősorban a zsidóüldözés és a munkaszolgálat (Arbeitseinsatz) terén mutatott] gyenge vezetési tevékenysége miatt. 1946 és 1950 között Jeruzsálemben volt holland főkonzul, majd követ. KLAASSEN, W. J. M.: Johan Alexander Nederbragt (1880–1953), in: Biografisch Woordenboek van Nederland, URL: <http://resources.huygens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn3/nederbragt> [12-11-2013] (Letöltés: 2025. január 2.); KÖBEL Szilvia: „A múltban ezer év alatt nem hazudtak annyit, mint most 5 perc alatt” Magyar református lelkészek hollandiai emigrációban az államszocializmus évtizedeiben II. rész, *Betekintő* 15/1., 55–93.; NN: Holland-magyar esküvő, *Amerikai Magyar Reformátusok Lapja*, 29/37 (1928. szeptember 15.), 6.

- 15 Az amszterdami Vrije Universitet (VU) egy szigorú református protestáns egyetem, melyet 1880-ban alapított a teológus, lelkész, politikus, újságíró, Hollandia miniszterelnöke, a neokálvinizmus (Magyarországon történelmi kálvinizmus) atyja, Abraham Kuyper (1837–1920). Célja az volt, hogy a szigorú reformátusok saját egyetemmel, így saját lelkészképzéssel rendelkezzenek, ne kelljen a Kuyper szemében túl liberális állami egyetemek teológiai karain tanulniuk. A Kampeni Teológiai Egyetem mellett a VU számított a szigorú reformátusok fellegvárának. Az intézmény neve szó szerint szabadegyetemet jelent ugyan, de ezt a fordítást félrevezetőnek tartom, mivel magyarul a szabadegyetem teljesen mást jelent: szabadon, vagyis bárki által látogatható, tudománynépszerűsítő (egyetemi) előadássorozatot. Míg hollandul a szabad szó az intézmény nevében az államtól és a Holland Református Egyháztól (Nederlandse Hervormde Kerk) független intézményt jelölt.

- 16 Jakos Hubert (1926–1943) tragikusan fiatalon, 17 éves korában halt meg. Jakos Erzsébet (1930) 1952-ben Végh János református lelkésszel kötött házasságot Hollandiában. Lásd erről bővebben: Köbel: „A múltban ezer év alatt nem hazudtak annyit, mint most 5 perc alatt”, 67.

- 17 LADÁNYI Sándor: In memoriam Dr. Jakos Lajos, *Reformátusok Lapja*, 1989. október 29., 4.

- 18 NN: Mevr. Jakos over Hongarije, *De Avondpost*, 1932. május 25., 5.

- 19 NN: Boekbespreking, *De Nieuwe Aaltensche Courant*, 1933. október 13., 2.

- 20 NN: Uit de tijdschriften, *De Nederlander*, 1932. november 17., 6.

Henriëtte Kuyper (1870–1932), Abraham Kuyper (1837–1920) lánya írt dicsérő és elismerő szavakat a *De Standaard* hasábjain, aki Alsónémediben is meglátogatta a Jakos családot.²¹ Mikor diplomata apja, Johan Nederbragt 1934 és 1939 között népszövetségi mandátum alapján Gdansk/Danzig kikötőtanácsának elnöke volt, 1936 és 1937 márciusában is magyar estet tartottak Gdanskban, ahol Jakosné magyar képviselőben, prominens közönség, diplomaták és miniszterek előtt Petőfi verseket szavalt németül, előadást tartott a magyar történelemről, költészetről, valamint Petőfi szerepéről, és kiállítást is szervezett.²² 1938-ban megismételték a magyar estet Gdanskban, Gerda Nederbragt ezúttal Budapest kultúrtörténeti jelentőségéről tartott előadást, verseket szavalt, a jelenlévők magyar népművészeti kiállítást csodálhattak meg és a meghívott zongorista magyar szerzők darabjait játszotta.²³ 1938 szeptemberében újabb ünnepséget rendezett Johan Nederbragt, ezúttal Vilma királynő negyvenéves uralkodásának tiszteletére, ahol lánya, Gerda tartott előadást a holland uralkodóról.²⁴ A Hágai Művészeti Egyesület (*Haagsche Kunstkring*) 1939 márciusában magyar estet szervezett, melyen miniszterek és diplomaták is részt vettek, és ahol Gerda Nederbragt tartott előadást Budapest köztéri szobrairól, a magyar történelem viharos eseményeiről a középkortól Trianonig, verseket szavalt, és az illusztris hágai közönség magyar zeneműveket is hallgathatott, két holland zenész jóvoltából.²⁵ De az alsónémedi papné nemcsak a magyar kultúra hollandiai népszerűsítését tartotta szívügyének, hanem saját kultúráját és a holland történelmet is meg akarta ismertetni választott hazájában. Jakosné cikkeit publikált Orániai Vilmosról,²⁶ és a holland szigorú reformátusok életéről is be akart számolni a magyar közvéleménynek. Ez utóbbiról szól a *Csendes estéék* negyedik füzeteként megjelent *Képek a holland református nép életéből*. Az első oldalakon Jakosné Nederbragt Gerda Hollandia magyarországi ismertségéről ír, és a holland gyermekmentő akcióra utal, melyet akkor országos érdeklődés övezett, és amely tízéves sikeres működése után pont a füzetke megjelenésének évében, 1930-ban

21 HSSK [Henriëtte Sophia Suzanna Kuyper]: Suzanna Lorántffy een der vroomste en begaafdste Hongaarsche vrouwen, *De Standaard*, 1933. június 3., 283.

22 NN: Az ezeréves Magyarország, *Pesti Hírlap*, 1936. március 12., 12.; NN: Hongaarsche avond in Danzig, *Christelijke Sociaal Dagblad voor Nederland De Amsterdammer*, 1937. március 11., 6.; NN: Hongaarsche avond in Danzig ten huize van Dr. Nederbragt, *De Standaard*, 1937. március 11., 2.; NN: Magyar estély Danzigban, *Pesti Hírlap*, 1937. április 20., 12.; NN: Magyar estély Danzigban, *Amerikai Magyar Reformátusok Lapja*, 38/22 (1937. június 2.), 5.; NN: Petőfi kultusz, *Koszorú a Petőfi Társaság Lapja*, 3/4 (1937), 249–250.

23 NN: Een Hongaarsche avond in Danzig, *De Standaard*, 1938. március 21., 6.

24 NN: Oranje-avond te Danzig, *De Tijd* 1938. szeptember 3., 3.; NN: Feestavond ten huize van dr. Nederbragt te Dantzig, *Haagsche Courant*, 1938. szeptember 3., 21.; NN: Hollandsche avond te Danzig, *De Volkskrant*, 1938. szeptember 3., 1.; NN: Herdenking regeringsjubileum H.M. de Koningin in Dantzig, *De Noord-Ooster*, 1938. szeptember 3., 9.

25 NN: Hongaarsche avond, *De Nederlander*, 1939. március 9., 2.; NN: Hongaarsche avond in den Haagschen Kunstkring, *Het Ochtendblad*, 1939. március 9., 3.

26 JAKOS LAJOSNÉ NEDERBRAGT Gerda: Orániai Vilmos, a holland nép szabadsághőse (1533–1933), *Pesti Hírlap Képes Melléklete*, 1933. április 23., 18–19.

érkezett a végéhez. Az akció során több mint 28.000 magyar gyermek nyaralhattott holland nevelőszülőknél.²⁷ Gerda Nederbragt azonban a gyermekek által ott-hon elmesélt élményeket felületesnek tartotta, sőt ironikusan megjegyezte, „hogyláthattak volna ezek valamit a holland nép jelleméből és a holland nép szellemi életéből.”²⁸ Ezért a szerző maga vállalkozott arra, hogy a holland reformátusokat (értsd szigorú reformátusokat) bemutassa az olvasónak, valamint hogy „itt és ott összehasonlítást tegyek a magyar vallásos élettel”.²⁹ Ezt az összehasonlítást nem sokkal később meg is tette, és valljuk be, nem festett túl kedvező képet a magyar reformátusokról: Hollandiában „[s]ok protestáns csak névleges protestáns és ezek általában tagjai az u.n. »hervormd« egyháznak, amely állami egyház és körülbelöl egy színvonalon áll a magyar református egyházzal”.³⁰ E „névleges protestánsok” mellett van azonban – folytatja a szerző – egy másik protestáns egyház Hollandiában, a „gereformeerde” egyház, mely az „öntudatos kálvinisták[at]”³¹ tömöríti. Gerda Nederbragt nem kíméli a svájci reformátusokat sem. Szerinte Genfben, Kálvin tanításának színhelyén mára a „kálvini szellem kihalt”.³² A leírás alapján egyértelmű, hogy a holland szigorú reformátusok az egyetlen igazi kálvinisták, mindenki más, legyen az magyar vagy svájci, csupán névlegesen mondható Kálvin követőjének. Ezután egy hosszabb értekezés következik az 1886-os hollandiai egyházszakadásról, Abraham Kuyperről és a szigorú református egyházzal, a vegyes házasságok (református–katolikus) rossz hatásáról, a misszió szükségességéről és eredményeiről, az egyházi iskolák szerepéről, a vasárnap szentségéről, a keresztelezésről, az Úrvacsoráról és a konfirmációról is. Ez utóbbival kapcsolat-

27 A gyermekvonat akcióról lásd bővebben: Aalders, Maarten J., Pusztai Gábor, Réthelyi Orsolya (szerk.): *A gyermekvonatok*, Budapest, L'Harmattan, 2020.; Pusztai Gábor: „...Hitünk élesztője, tetterőnk fölébresztője, bátorságunk erősítője”: Catharina Kuypers Sárospatakon és a 100 évvel ezelőtt indult magyar gyermekvonatok, *Sárospataki Füzetek*, 24/2 (2020), 111–120.; Pusztai Gábor: „...mert már majdnem úgy ismerem Leident mint Debreczent!”: 100 évvel ezelőtt indultak az első gyermekvonatok Hollandiába, *Debreceni Szemle*, 28/3 (2020), 301–312.; Pusztai Gábor: Gyermekvonatok Hollandiába: Gyermekmentő akció az első világháború után, *Alföld*, 71/9 (2020), 71–77.; Pusztai Gábor: A hollandiai gyermekmentő akció (1920–30, 1947–49): Száz évvel ezelőtt indult el az első gyermekvonat, in: Kiss Réka, Lányi Gábor (szerk.): *Hagyomány, identitás, történelem 2019*, 2. kötet, Budapest, KRE HK Egyháztörténeti Kutatóintézet, 2020, 77–104.; Pusztai Gábor: „Minden kis gyermekszív szavára/Virág fakad Hollandiában.”: Debrecen és a holland gyermekvonatok, *Mediárium*, 14/1–3 (2020), 29–43.; Pusztai Gábor: Vonatok Hollandiába: 100 évvel ezelőtt indult el az első gyermekvonat, *Egyháztörténeti Szemle*, 22/1 (2021), 7–36.; Pusztai Gábor: Távoli jóakarók: Holland gyermekmentő akció a trianoni Magyarországon (1920–1930), Kubassek János, Fekete-Mácsai Anett (szerk.): *A Kárpát-medence földrajzi egysége: Trianon a geográfia tükrében, a história mérlegén*, Érd, Magyar Földrajzi Múzeum, 2022, 257–268.; Pusztai Gábor: „Annyira csodálatos volt ott minden, hogy nem akartam haza menni.” in: Kiss Réka, Lányi Gábor (szerk.): *Hagyomány, identitás, történelem 2022*, Budapest, KRE HK Egyháztörténeti Kutatóintézet, 2023, 219–232.

28 Jakosné: *Képek a holland református nép életéből*, 1.

29 Jakosné: *Képek a holland református nép életéből*, 2.

30 Uo.

31 Uo.

32 Uo.

ban Jakosné megjegyzi: „Itt Magyarországon általában rövid ideig tart a tanulás, s így a gyermekek nem nyernek alapos oktatást és azután a gyermekek nem is értenek meg mindent és hamarabb is felejteneik.”³³ Ebből az összehasonlításból is a holland szigorú reformátusok jöttek ki jobban, hiszen – ahogy a szerző már korábban többször kifejtette – csak ők az igazi kálvinisták. A füzetke végén nem lepődik meg az olvasó a végkövetkeztetésen sem: „De habár nagy különbség van a magyar és holland kálvinisták felfogása között, mindketten ugyanazt az Istent szolgálják (...).”³⁴ Hiába azonban e verbális összeborulás, a magyar református olvasónak kissé összeszorul a gyomra Jakosné eszmefuttatását olvasva, hiszen ebből főleg az derül ki, hogy a szigorú református hollandokkal ellentétben a magyar kálvinisták nem is kálvinisták. Ez a keserű szájíz valószínűleg a kortársaknál is megmaradhatott a *Csendes estéék* negyedik füzetének áttanulmányozása után. A *Protestáns Szemle*ben Karácsony Sándor (1891–1952) kritikájában a következőket írta:

„Örömmel üdvözljük ezeket a füzetkéket, mert jó olvasmányt adnak azok kezébe, akik – maguk nem tudván jól válogatni – olyan könnyen válhatnak a ponyvairodalom áldozataivá. Ha már a Koszorú füzetei nem jelenhetnek meg, a Traktátus Társaság füzetei sem elegendő mértékben, örülnünk kell, hogy legalább egyesek buzgalma dolgozik ott, ahol a dolog természete szerint még nagyon sokáig több lesz az aratnivaló, mint az arató. (...) A negyedik füzet képeit kissé egyoldalúaknak és elfogultaknak találtuk s kíváncsiak volnánk, vajjon »Hervormde« megvilágításban milyen módosulást szenvedne e »gereformeerd« riport.”³⁵

Felvetődik a kérdés, hogy a Gerda Nederbragt írásában megfogalmazott kritika a Magyarországi Református Egyházzal és a magyar reformátusokkal kapcsolatban milyen célt szolgálhatott. Az ébredési mozgalom részeként az egyház és a hit megújulását akarta szolgálni, vagy mintát kívánt adni a holland szigorú reformátusok (gereformeerd) példájával? Vagy a holland neokálvinista eszmék magyarországi exportját szerette volna elősegíteni? Esetleg mindhármat egyszerre? Ha ez volt a célja, akkor nagy valószínűséggel más eszközökkel, más stílussal és más érvrendszerrel hamarabb célt ért volna. Így magyar részről csak a kortársak és az utókor felháborodását és rosszsallását váltotta ki, hiszen mind Karácsony Sándor, mind a mai olvasó azt szűrheti le Gerda Nederbragt elnagyolt és általánosító írásából, hogy a magyar (és a svájci) reformátusok nem igazi kálvinisták, bezzeg a holland szigorú reformátusok igen. Ez utóbbiak azok, akik egyedülként megtartották a kálvini tanításokat és továbbviszik Kálvin szellemét a 20. századi Európában. Még ha így lenne is, ezzel a szerencsétlen stílusú, kioktató hangnemű, néhol öntömjenező írással bizonyosan nem tudta meggyőzni a magyar olvasót.

33 Uo. 14.

34 Uo. 16.

35 KARÁCSONY Sándor: *Csendes Esték*, *Protestáns Szemle*, 39/8 (1930. október), 601–602.

A HOLLAND SZIGORÚ REFORMÁTUSOK ÉS MAGYARORSZÁG

Az, hogy a holland szigorú reformátusok (Gereformeerde Kerken in Nederland) milyen mértékben tudták vagy akarták befolyásolni a magyar reformátusok életét, már korábban is téma volt az egyházon belül és kétoldalú tárgyalások során is. Az első világháborút követően sokféleképpen érkezett rengeteg segítség Hollandiából Magyarországra. Ezeknek a segélyeknek egy meghatározó része a holland szigorú reformátusok jóvoltából célzottan a magyar reformátusokat akarta segíteni,³⁶ s ők a trianoni béke utáni vészterhes és kétségbeejtő viszonyok között szívesen vettek minden segítséget. A kérdés az volt, hogy a szigorú református segítség önzetlen, felebaráti gesztus-e egy testvéregyház részéről, vagy talán a holland neokálvinizmus terjeszkedésének eszköze (is)? A húszas évek elején a magyar református vezetők növekvő aggodalommal figyelték az eseményeket, tudván, hogy a hitbéli nézeteltérések Hollandiában 1886-ban egyházszakadáshoz vezettek, melynek következtében a holland református egyházból (Nederlandse Hervormde Kerk) kivált a szigorú református egyház (a későbbi Nederlandse Gereformeerde Kerken). Az előbbi maradt a nagy protestáns tömegegyház, az utóbbi egyértelműen kis egyház maradt. (Az 1920-as népszámlálás adatai szerint Hollandiában a Nederlandse Hervormde Kerk több mint 2,8 millió tagot számlált, míg a szigorú református Nederlandse Gereformeerde Kerken csupán alig több mint 571.000 taggal rendelkezett.³⁷)

A neokálvinizmust Magyarországon már megjelenését követően meglehetősen gyanakodva figyelték az egyházon belül. Sebestyén Jenő, a neokálvinizmus hazai terjesztésének vezéralakja már az első világháború előtt is szembesült az egyházszakadásra törekvés vádjával, és már 1913-as cikkében, a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* hasábjain védekeznie kellett a vádak ellen, hogy a Kálvin Szövetség egyházszakadásra törekedne: „(...) a Kálvin Szövetség vezetősége sem hivatalosan, sem magánúton, sem szóban, sem írásban, sem nyíltan, sem titokban egyházszakadásról soha nem beszélt és arra nem is gondolt.”³⁸ Az első világháborút követő időszakban a neokálvinizmus új lendületet kapott itthon, ami ismét gyanakvásra adhatott okot. A trianoni viszonyok által megtépzott Magyarországi Református Egyház vezetői előtt rémképként sejlett fel egy egyházszakadás lehetősége. Ravasz László püspök, az 1924. január 8–11. között tartott konferencián kitért az egyházszakadás kérdésére, és személy szerint Sebestyént kérte fel, hogy reagáljon.³⁹ Sebestyén akkor kifejtette, a magyar reformátusság egysége tekintetében nincs nézeteltérés közte és Ravasz között. Alig négy hónappal később, 1924. május 8–9-én került sor a második holland–magyar konferenciára Budapesten.

36 AALDERS, Maarten J.: *Holland-magyar protestáns kapcsolatok a két világháború között*, Budapest, Kálvin, 2023, 294.

37 Uo. 290.

38 SEBESTYÉN Jenő: Utóhang, *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 56/3 (1913. január 19.), 40.

39 Aalders: *Holland-magyar protestáns kapcsolatok a két világháború között*, 293.

A holland küldöttség tagja, Tjeerd Hoekstra (1880–1936) kampeni teológiaprofesszor kifejtette álláspontját, miszerint a hollandok nem akarnak egyházszakadást Magyarországon, a holland neokálvinizmus importját sem akarják, viszont a magyar reformátusokat a tiszta hit gyakorlására hívják.⁴⁰ A „tiszta hit” ebben a kontextusban persze a neokálvinizmus követését jelentette. A barátságos hangvételű felszólalás megnyugtatóan hathatott ugyan, de a kedélyeket tovább borzolta a fél évvel később lezajlott püspökválasztás. Ekkor választották a Dunántúli Református Egyházkerület püspökévé Antal Gézát (1866–1934), aki ismert személyiség volt Hollandiában, mivel holland feleségével, Adéle Opzoomerrel⁴¹ (1856–1925) 1919 óta ott élt. Liberális nézetei miatt szigorú református körökben nem kedvelték túlságosan. 1924. novemberi püspökké választása alkalmával H. H. Kuyper⁴² (1864–1945), az amszterdami Protestáns Egyetem teológiaprofesszora, Abraham Kuyper fia vitriolos hangvételű cikket írt a holland *De Herant* című szigorú református lapban, melyben kirohanást intézett a Magyarországi Református Egyház és Antal Géza ellen is. Az írást több holland napilap is átvette.

„Sajnálatosnak tartjuk, hogy a Magyarországi Református Egyház még mindig ragaszkodik a püspöki intézményhez, mivel a mi véleményünk szerint ez az egyházi tisztség nincs összhangban a Szentírással. De ezen a helyen nem ezzel a kérdéssel szeretnénk foglalkozni. Sokkal inkább azzal a személlyel, akit erre a tisztségre megválasztottak, mivel véleményünk szerint dr. Antal, bármilyen kiváló tulajdonságokkal is rendelkezzen, sajnos semmi esetre sem az az ember, aki tudomásunk szerint szívében hordozná a kálvini hitvallást. Sokkal inkább az a férfiú, akit mi itt Hollandiában, irányultága miatt, a modernekhez⁴³ sorolnánk. És mivel egy ilyen püspöknek nagy befolyása van az egyházra, attól félünk, hogy ez a választás nem lesz jó hatással a Magyarországi Református Egyházra, sőt ennek inkább az ellenkezője lesz igaz. Semmi esetre sem gondoljuk, hogy a mi holland szigorú reformátusaink emiatt kevésbé lennének elkötelezettek a Magyarországi Református

40 Uo. 299.

41 Adéle Sophia Cormelia Opzoomer, holland író, költő, műfordító. A.S.C. Wallis álnéven Madách Imre *Az ember tragédiáját* hollandra fordította, és holland irodalmi folyóiratokban rendszeresen publikált a magyar irodalomról. Hollandiában több városban is utcát neveztek el róla.

42 Herman Huber Kuyper 1900–1940 között volt az amszterdami Protestáns Egyetem professzora és több cikluson keresztül rektora is. Abraham Kuyper fiaként és társadalmi státuszát tekintve köztisztviselőnek álló és meghatározó egyéniség volt a holland szigorú református közösségnek.

43 *Moderne*knek (modernen) vagy *szabadelvű*eknek (vrijzinnigen) nevezték a 19. század végétől azokat a protestánsokat, akik erősen támaszkodtak az egyéni vallásszabadság elvére, elvetették a dogmatizmust és megkérdőjelezték az egyházi hagyományok létjogosultságát. A modernek, ill. szabadelvűek például úgy gondolják, hogy a Biblia nem egy szent könyv, melyet szó szerint kell értelmezni, hanem olyan történetek összessége, melyeket az akkori történeti kontextusban kell megítélni, elvetik a megváltás tanát, gyakran kétségbe vonják Krisztus testi feltámadását, megkérdőjelezzik Jézus isteni mivoltát. Ezzel a holland protestáns hívők spektrumát tekintve egy szélsőségekhez tartoznak, mely az ellenpólusa az ortodox-reformátusoknak, vagy a szigorú reformátusoknak. Egy szigorú református teológus, mint H. H. Kuyper számára a *moderne*k kifejezés rendkívül negatív jelentéssel bírt. Számára a *moderne*k valószínűleg az istentagadók vagy az eretnekekkel voltak egyenlők.

Egyház iránt. Ez a püspöki kinevezés csak azt mutatja, milyen nehéz harcot kell vívnia Sebestyén professzornak és az övéinek, hogy a kálvinizmust a Magyarországi Református Egyházon belül ismét alkotó életerővé formálják. Ezért ezeket a hűséges harcosokat nem csak adományainkkal, hanem imáinkkal is segítenünk kell. Idővel elképzelhetetlen lesz, hogy a modernnek és a Szentírás hívő hitvallói egyazon egyházon belül maradjanak. Noha felelőtlenség lenne egyházszakadást kezdeményezni, mivel az egyház egysége számunkra is fontos, és a hívő népet is előbb jobban kellene iskolázni mielőtt ilyen elhatározásra jutnánk, azonban egy ilyen döntés meghozatala elkerülhetetlen lesz. Egy olyan egyháznak, melynek legfelsőbb vezetője megtagadja a hitvallást, egy igazi kálvinista nem maradhat tagja.”⁴⁴ (*Pusztai Gábor fordítása*)

Hoekstra májusban elhangzott megnyugtató szavait Kuyper novemberi frontális támadása szertefoszlatta. A magyar református közvélemény úgy érezhette, hogy a holland szigorú reformátusok belenyúlnak az ő egyházuk belügyeibe, élesen kritizálják nemcsak az egyházi gyakorlatot (püspökök választása), hanem a vezetőiket is. Ráadásul megosztják az egyházat, szembefordítják egymással az egyháztagokat azzal, hogy Sebestyénből „jó reformátust”, Antalból „rossz reformátust” csinálnak. Kuyper emellett kereken kimondja, hogy a Magyarországi Református Egyház kettészakadása ilyen körülmények között elkerülhetetlen. A helyzeten nem sokat javított, hogy a *De Standard* hasábjain hamarosan egy újabb cikk jelent meg a püspökválasztással kapcsolatban. Itt azzal próbálták megnyugtani a holland szigorú református kedélyeket, hogy részletezték a püspökválasztás eredményét, miszerint a 216 szavazatból Antal csak 95-öt kapott, 121 szavazatot a másik jelöltre adtak le, de mivel az visszalépett, mégis Antal lett a püspök. Az, hogy Antal a szavazatok 43,9%-át kapta, a hollandok számára azt

44 NN: De Gereformeerde actie in Hongarije, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 1924. november 17., 2. „Dat de Gereformeerde Kerk in Hongarije er nog altoos bisschoppen op na houdt, betreuren we, omdat dit kerkelijk episcopaat ons niet in overeenstemming schijnt met wat de H. Schrift ons leert. Toch is het niet daarop, dat we thans wilden ingaan. Maar wel heeft deze bischopskeuze ons bedroefd droofd, omdat het bekend is, dat dr. Antal, wat uitnemende qualiteiten hij overigens moge bezitten, zeker geen man is, die de Calvinistische belijdenis liefheeft, maar veeleer, wat zijn richting betreft, behoort tot wat wij in ons land zouden noemen de modernen. En waar van zulk een bisschop groote invloed op de Kerk kan uitgaan, vreezen we, dat door deze benoeming aan de Geref. Kerk in Hongarije geen goed zal worden gedaan, eer het tegendeel. Natuurlijk bedoelen we daarmee aller minst de liefde, die in onze Gereformeerde kringen voor de Hongaarsche Kerk bestaat, afbreuk te doen. Er blijkt uit deze benoeming alleen, hoe moeilijk de strijd is, dien prof. Sebestyén en de zijnen te voeren hebben, om in deze Kerk het Calvinisme weer tot een levenskracht te maken. En daarom mogen we wel niet alleen met onze gaven, maar ook met ons gebed deze trouwe strijders steunen. Op den duur zal een Saamleven in één Kerk van modernen en geloovige belijders der Schrift onmogelijk blijken. Al mag men, omdat de eenheid der Kerk ons lief is, niet lichtvaardig tot een breuk overgaan en al dient het volk eerst beter onderwezen te worden, voordat men tot een beslissing komt, uit blijven mag deze beslissing niet. In een Kerk, die verwerpers van de Belijdenis tot haar hoogste eere-ambten roept, kan een Calvinist niet blijven.”

jelezte, hogy a Magyarországi Református Egyház szűk többsége nem a modern irányzathoz tartozik.⁴⁵

Nem csoda, hogy a magyar református egyházi vezetőket, de az egyszerű híveket is irritálhatta a Hollandiából származó, H. H. Kuyper professzoréhoz hasonló értékítélet. És ahogy Karácsony Sándor kritikájából láthattuk, hasonló volt a megütközés Gerda Nederbragt írásával kapcsolatban is. A *Csendes estéék* negyedik füzeté sok mindent okozott, de nyugodt, csendes estéket biztosan nem.

A teljes képhez az is hozzátartozik, hogy ami kölcsönös irritációnak látszik, az valószínűleg a kulturális különbségekből és az eltérő kommunikációs szokásokból is adódik. A holland kommunikációs kultúrában a felek kendőzetlenül és közvetlenül kimondják, amit gondolnak, ami nálunk udvariasságnak és tiszteletlenségnek, akár sértőnek is számíthat. Szigorú református körökben ez hatványozottan igaz. Ez azonban nem a rosszindulat, a düh vagy a gyűlölet jele, hanem éppen hogy az aggodalomé, a másik iránti tiszteleté és szereteté. Geert Mak holland történész, akinek családi háttere a szigorú református közeg, *Apám évszázada* című munkájában leírja, hogy a családi archívumban talált egy levelet, melyet a 19. század közepén a dédapja írt az ükapjának, születésnapjára. Amikor elolvasta, nem értette. Nemcsak az archaikus és egyházi fordulatokkal tarkított szöveget volt nehéz értelmeznie, hanem az apa és fiú közötti érzelmi viszony sem volt világos. A levél tehát, mely az apa 81. születésnapjára íródott, egyfajta ajándék volt, de tele figyelmeztetésekkel, dorgálásokkal, felszólításokkal, hogy az apa forduljon el bűnös életétől, és térjen meg, mielőtt még késő lenne. Mak először arra gondolt, hogy a fiúnak kifejezetten rossz viszonya volt az apjával, ezért ír így, de miután elvitte a családi levelet egy szakértőhöz, kiderült, hogy a fiú éppen hogy nagyon is szerette az apját, kapcsolatuk kifejezetten bensőséges volt, és ennek a szeretetnek a megnyilvánulása volt az apja üdvösségéért való aggodalom a levélben.⁴⁶ Nagy valószínűséggel H. H. Kuyper és Gerda Nederbragt írásai sem rosszindulatból születtek, hanem a magyar reformátusok iránt érzett aggodalom és szeretet készítette mindkét szerzőt, hogy leírják gondolataikat. Csakhogy a magyar kommunikációs kultúrában, ahol kényesen ügyelünk arra, hogy a másik felet semmivel se bántsuk meg, és ezért gyakran nagyon körülményesen, néha rendkívül nyakatekerten fejezzük ki gondolatainkat, ez a fajta direktség és dorgálás idegenül, sértően hatott, megütközést okozott, és az írások éppen ellenkező hatást váltottak ki, mint amit a szerzők szerettek volna.

A történelmi kálvinizmus befolyása Magyarországon csekély maradt, Sebestyén elszigetelődött, és a folyamat végére a második világháborút követő diktatúra tett pontot. A holland kapcsolatok azonban, ha takaréklángon is, de megmaradtak.

45 NN: De benoeming van Prof. Antal, *De Standaard*, 1924. november 29., 6.

46 MAK, Geert: *De eeuw van mijn vader*, Amsterdam/Antwerpen, Atlas, 2000, 32.

UTÓÉLET

A *Csendes esték* sorozat 1939-ig folytatódott. Gerda Nederbragt írása után 1930-ban még megjelent az ötödik rész (Lukácsi Imre: *Dívat és erkölcs*), a hatodik (Nagy Ákosné: *Egy édes anya levelei*, Pap Géza: *A szenvedések iskolája*).⁴⁷ 1930 októberében már a hetedik füzet is kijött a nyomdából (Bogdán Gyula: *Gyapjúszállak*),⁴⁸ az év végén pedig a nyolcadik (Sebestyén Jenő: *Hercegnő és reformátor*),⁴⁹ majd az 1930-as utolsó, kilencedik szám (Hegyí Sándor: *Levél Amerikából*).⁵⁰ A kritikák a negyedik füzetet leszámítva alapvetően pozitívak voltak. 1931 márciusában a *Sárospataki Református Lapok* így ír a *Csendes esték*ről: „A régi jóemlékű koszorúfüzetek újulnak meg ebben a Pap Géza által kezdeményezett nagyszerű vállalkozásban. Olcsón, szórakoztatva tanítani, tudást, ismeretet gyarapítani, szellemet művelni, lelket építeni; ez a célja a már 12-ik számnál járó sorozatnak.”⁵¹

Talán érdemes kitérni a sorozatszerkesztő további, fordulatokban gazdag, 1945 utáni pályafutására is. A második világháború után Pap Géza a református egyház „egyik legellentmondásosabb időszakában”⁵² Bereczki Albert (1893–1966) püspök köréhez tartozott, a békemozgalom lelkes híve, sőt vezetője volt, Szabadszálláson a békebizottság elnöke, és élen járt a békekölcsönkötvények vásárlásában is.⁵³ Az 1950. október 22-i tanácsválasztások előtt *Az Út* című református hetilap hasábjain Bereczky Alberttel, Péter Jánossal, Enyedi Andorra, Győri Elemérrel és még sok más akkori egyházi vezetővel együtt Pap Géza is az igen szavazatok mellett agitált. A cikk a kommunista államvezetés melletti voksolásra buzdította a református híveket: „A tanácsválasztások napján, a béke védelmében egységesen felsorakozó dolgozó nép táborán belül, reménységünk szerint, egységesen felvonulnak református egyházunk hívő és engedelmes tagjai is.”⁵⁴ Az „építés és a béke” volt az MDP, vagyis „a Párt” programja az 1950-es választásokon.⁵⁵ Pap Géza 1952 és 1967 között a bács-kiskunsági egyházmegye esperese volt. Meg-

47 NN: *Csendes esték, Református Egyházi Értesítő* 1930. október 15., 8.

48 s.f.: *Csendes Esték, Sárospataki Református Lapok* 25/43, 1930. október 26., 254.

49 NN: Könyvismertetés, *Dunántúli Protestáns Lap* 41/48, 1930. november 30., 230.

50 NN: Új könyvek, *Dunántúli Protestáns Lap* 41/52, 1930. december 28., 252.

51 NN: *Csendes esték Sárospataki Református Lapok* 26/10, (1931. március 8.), 57.

52 LÁNYI Gábor: Bereczky Albert (1893–1966) budapesti lelképásztor szerepe a németellenes ellenállásban és az embermentésben (1944–45), *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Theologia Reformata Transylvanica*, 69/1 (2024), 226–249. DOI: 10.24193/subbtrf.69.1.13;

53 NN: Keresztyén felelősséggel, *Az Út*, 1950. október 22–28., 3.; Pap Géza szabadszállási lelkipásztorként 1000 forintot jegyzett a békekölcsönkötvényeken. Ez egy szakmunkás több mint kéthavi bérének felelt meg. A bérből és fizetésből élők ekkor havi átlag 650 forintot kerestek, a mezőgazdasági munkások csak 400 forint körül. Lásd: Honvári János: A hatalmi „elit” jövedelme az ’50-es években, *Archív Net XX. századi történeti írások*, 6/1 (2006) https://www.archivnet.hu/gazdasag/a_hatalmi_elit_jovedelme_az_50es_evekben.html (Letöltés ideje: 2025. január. 4.); NN: A második békekölcsönkötvény-jegyzés első hírei, *Az Út*, 1951. szeptember 30. – október 6., 1.

54 NN: Keresztyén felelősséggel, *Az Út*, 1950. október 22–28., 3.

55 NN: A tanácsválasztások – pártszervezeteink harci feladata, *Szabad Nép*, 1950. szeptember 20., 1.

választásakor beszédében elsősorban a békemozgalom fontosságát hangsúlyozta: „Éppen ezért teljes hűséggel, egész szívvel állunk oda a béke ügy mellé és a békét védelmező tábor mellé.”⁵⁶ 1952 áprilisában a békemozgalomban kifejtett munkájáért Pap megkapta a Népköztársaság Elnöki Tanácsának kitüntetését, A Magyar Népköztársaság Érdemérem ezüst fokozatát, melyet az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke, Horváth János adott át neki.⁵⁷

Az *Út* belső szerkesztőjeként Pap a *Falusi Krónika* című rovatot vezette, melyben általában egy mindennapi, egyszerű történetbe csomagolva a háború előtti rendszert kritizálta,⁵⁸ sőt elítélte, mint „hazug társadalmat”⁵⁹ és mint a szociális igazságtalanságok országát, szembe állítva az akkori szocialista Magyarország fényes jövőjével és szociális vívmányaival.⁶⁰ Üdvözölte a kommunista diktatúra társadalmi változásait: „(...) most kemény mozdulatokkal meg kell forgatni a világot, hogy új élet, gazdagabb jövő indulhasson népek és egyesek szívéből”,⁶¹ megvédte a kommunista hatalom terménybeszolgáltatási rendeleteit: „Így fűzi közös szálra az ige a mezőgazdasági munkák szorgalmas elvégzésének köteleességét a beszolgáltatás hazafiúi köteletségével”,⁶² és rajongva üdvözölte az ötéves terv vívmányait, melyeket a háború előtti választások hazug ígéreteivel hasonlított össze.⁶³ Teljesen egyetértett az 1952-es missziói konferencia nyilatkozatával, miszerint „(...) elfogadjuk, hogy feladatunk Jézus krisztus magyar református egyházának építése, a magyar népköztársaság javára ... magunkénak érezzük az új szocialista világnak az emberiség igazságosabb társadalmi rendje és békés életének megoldása érdekében kifejtett hatalmas erőfeszítéseit.”⁶⁴

Pap Géza esperesként jelentős mértékben magáénak érezte a téészesítés ügyét is. Elvárta a gyülekezeti lelkészeketől, hogy a téészesítés előrehaladásáról jelentéseket készítsenek neki, melyekben a lelkipásztoroknak ki kellett domborítaniuk, hogy ebben milyen mértékű volt az ő támogató munkájuk.⁶⁵ Emellett maga is agitált a téészesítés mellett *Az Út* hasábjain.⁶⁶

1954 és 1962 között Kecskeméten volt lelkipásztor, és elnökségi tagja volt a megyei Hazafias Népfrent-bizottságnak is.⁶⁷ Az 1956. október 23-i budapesti tüntetés szemtanújaként nyilatkozott az MDP Bács-Kiskun megyei bizottsága és

56 H.P.: Megalakult a bács-kiskunsági egyházmegye, *Az Út*, 1952. június 29. – július 5., 3.

57 NN: A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa kitüntette Pap Géza szabadszállási lelkipásztort, *Az Út*, 1952. április 6–12., 3–4.; HARSÁNYI György: Egyházunk elmúlt esztendeje, *Az Út*, 1953. január 4–10., 3.

58 PAP Géza: A két vonat, *Az Út*, 1953. október 18–24., 4.

59 PAP Géza: Ürögdi bácsi iktatókönyve, *Az Út*, 1951. március 11–17., 5.

60 PAP Géza: Pléhtányér és kötélág, *Az Út*, 1952. augusztus 10–16., 2.

61 PAP Géza: Indul az élet, *Az Út*, 1951. március 25–31., 2.

62 PAP Géza: A mi mindennapi kenyerünk, *Az Út*, 1952. június 22–28., 3.

63 PAP Géza: Szavak és tettek egysége, *Az Út*, 1953. május 10–16., 4.

64 PAP Géza: A missziói konferencia két tanulsága, *Az Út*, 1952. február 17–23., 3.

65 RIGÓ Róbert: A vidéki Magyarország 1956 után, *Századvég*, 1/4 (2021. december), 32. 29–55.

66 PAP Géza: A jó döntés csendje, *Az Út*, 1953. szeptember 27. – október 3., 4.

67 NN: Hazánkban tartja ülését az Egyházak Világtanácsa, *Népújosság*, 1956. augusztus 5., 4.

a megyei tanács lapjának, a *Népújságnak* október 26-án: „Bizonyos vagyok abban, hogy egész dolgozó népünk összefogásával minél hamarabb helyre áll a rend és folytatódik az építőmunka.”⁶⁸ 1956. október 31-én azonban már a megalakult Megyei Ideiglenes Nemzeti Bizottság tagja volt.⁶⁹ Ennek a forradalom után nem voltak következményei. Pap Géza 1970-ben hunyt el.

1957-ben Jakos Lajos családjával Hollandiába költözött, és Arnhemben telepedtek le. Gerda Nederbragt ott is vállalt nyilvános szerepet. Előadásokat tartott Magyarországról és az ötvenes évek kommunista diktatúrájának egyházellenes politikájáról,⁷⁰ a magyar karácsonyi szokásokról,⁷¹ a kommunista vezetés próbálkozásairól, hogy betiltsák vagy legalábbis átalakítsák a karácsonyi ünnepet „fenyő-ünneppe”,⁷² az egyházi iskolák és az állam viszonyáról, és általában a mindennapi életéről a vasfüggöny mögött.⁷³ Jakos Lajos 1989-ben, Gerda Nederbragt 1997-ben hunyt el Hollandiában.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- AALDERS, Maarten J.: *Holland-magyar protestáns kapcsolatok a két világháború között*, Budapest, Kálvin, 2023.
- AALDERS, Maarten J., PUSZTAI Gábor, RÉTHELYI Orsolya (szerk.): *A gyermekvonatok*, Budapest, L'Harmattan, 2020.
- ABLONCZY Balázs: *Ismeretlen Trianon. Az összeomlás és a békeszerződések története 1918–1921*, Budapest, Jaffa, 2020.
- GAÁLNÉ BARCS Eszter: Adalékok Pest megye 1915–1919 közötti járványainak történetéhez, in: Halász Csilla – Tóth Judit (szerk.): *Tanulmányok Pest megye múltjából III.* Budapest, Pest Megyei Levéltár, 2009, 105–126.
- GÉRA Eleonóra: A spanyolnátha Budapesten, *BBC History*, 9/1 (2019. január), 32–38.
- G.Y.: Csendes esték, *Dunántúli Protestáns Lap*, 41/13 (1930), 54–55.
- HARSÁNYI György: Egyházunk elmúlt esztendeje, *Az Út*, 1953. január 4–10., 3.
- HONVÁRI János: A hatalmi „elit” jövedelme az '50-es években, *Archív Net XX. századi történelmi írások*, 6/1 (2006) https://www.archivnet.hu/gazdasag/a_hatalmi_elit_jovedelme_az_50es_evekben.html (Letöltés ideje: 2025. január. 4.)
- H.P.: Megalakult a bács-kiskunsági egyházmegye, *Az Út*, 1952. június 29. – július 5., 3.
- HSSK [Henriëtte Sophia Suzanna Kuyper]: Suzanna Lorántffy een der vroomste en begaafdste Hongaarsche vrouwen, *De Standaard*, 1933. június 3., 283.

68 PAP Géza: Megteremteni a békességet és radikális intézkedéseket hozni a gazdasági nehézségek megoldására, *Népújság*, 1956. október 26., 2.

69 NN: Magalakult a Megyei Ideiglenes Nemzeti Bizottság, *Petőfi Népe a Bács-Kiskun Megyei Ideiglenes Nemzeti Bizottság Lapja*, 1/1, 1956. október 31., 1.

70 NN: Lezing voor Ned. Chr. Vrouwen Bond, *Nieuwe Winterswijkse Courant*, 1958. március 21., 7.; NN: Chr. vrouwen bijeen, *Tubantia*, 1958. január 29., 13.

71 NN: Dit staat te gebeuren, *Gelders Dagblad*, 1958. december 18., 11.

72 NN: Kerstfeest in Hongarije, *Zutphens Dagblad*, 1959. december 24., 3.; NN: Warnsfeld, *Zutphens Dagblad*, 1960. december 29., 3.

73 NN: Brummen, *Zutphens Dagblad*, 1958. szeptember 26., 2.

- JAKOS LAJOSNÉ NEDERBRAGT Gerda: Orániai Vilmos, a holland nép szabadsághőse (1533–1933), *Pesti Hírlap Képes Melléklete*, 1933. április 23., 18–19.
- JAKOSNÉ NEDERBRAGT Gerda: Képek a holland református nép életéből, Pap Géza (szerk.) *Csendes esték* sorozat, 4. rész, Mezőtúr, Török, 1930.
- KARÁCSONY Sándor: Csendes Esték, *Protestáns Szemle*, 39/8 (1930. október), 601–602.
- KLAASSEN, W. J. M.: Johan Alexander Nederbragt (1880–1953), in: *Biografisch Woordenboek van Nederland*, URL:<http://resources.huygens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn3/nederbragt> [12-11-2013] (Letöltés: 2025. január 2.)
- KÖBEL Szilvia: „A múltban ezer év alatt nem hazudtak annyit, mint most 5 perc alatt” Magyar református lelkészek hollandiai emigrációban az államszocializmus évtizedeiben II. rész, *Betekintő* 15/1 55–93.
- LADÁNYI Sándor: In memoriam Dr. Jakos Lajos, *Reformátusok Lapja*, 1989. október 29., 4.
- LÁNYI Gábor: Abraham Kuyper (1837-1920) és a neokálvinizmus, in: Literáty Zoltán (szerk.): *Quoniam tecum est fons vitae in lumine tuo videbimus lumen. Teológiai témák a 65 éves Kocsev Miklós tiszteletére*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, 2018, 215–228.
- LÁNYI Gábor: Sebestyén Jenő (1884–1950) és a történelmi kálvinizmus, in: Petrás Éva (szerk.): *A 20. századi magyar protestáns közéletiség arcképcsarnoka*, Budapest, Barankovics István Alapítvány – Gondolat, 2021, 13–32.
- LÁNYI Gábor: Sebestyén Jenő, a történelmi kálvinizmus és a Soli Deo Gloria Református Diákszövetség, in: *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Theologia Reformata Transylvanica* 67(2022/1), 226–240.
- LÁNYI Gábor: Bereczky Albert (1893–1966) budapesti lelképásztor szerepe a németellenes ellenállásban és az embermentésben (1944–45), *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Theologia Reformata Transylvanica*, 69/1 (2024), 226-249. 247.
DOI: 10.24193/subbtref.69.1.13
- MAK, Geert: *De eeuw van mijn vader*, Amsterdam/Antwerpen, Atlas, 2000.
- NN: De Gereformeerde actie in Hongarije, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 1924. november 17., 2.
- NN: De benoeming van Prof. Antal, *De Standaard*, 1924. november 29., 6.
- NN: Holland-magyar esküvő, *Amerikai Magyar Reformátusok Lapja*, 29/37 (1928. szeptember 15.), 6.
- NN: Csendes esték, *Református Egyházi Értesítő* 1930. október 15., 8.
- NN: Könyvismertetés, *Dunántúli Protestáns Lap* 41/48, 1930. november 30., 230.
- NN: Új könyvek, *Dunántúli Protestáns Lap* 41/52, 1930. december 28., 252.
- NN: Csendes esték *Sárospataki Református Lapok* 26/10, (1931. március 8), 57.
- NN: Mevr. Jakos over Hongarije, *De Avondpost*, 1932. május 25., 5.
- NN: Uit de tijdschriften, *De Nederlander*, 1932. november 17., 6.
- NN: Boekbespreking, *De Nieuwe Aaltensche Courant*, 1933. október 13., 2.
- NN: A solti református Lelkészegyesület gyűlése, *Pesti Hírlap*, 1934. augusztus 23., 10.
- NN: Az ezeréves Magyarország, *Pesti Hírlap*, 1936. március 12., 12.

- NN: Hongaarsche avond in Danzig, *Christelijk Sociaal Dagblad voor Nederland De Amsterdammer*, 1937. március 11., 6.
- NN: Hongaarsche avond in Danzig ten huize van Dr. Nederbragt, *De Standaard*, 1937. március 11., 2.
- NN: Magyar estély Danzigban, *Pesti Hírlap*, 1937. április 20., 12.
- NN: Magyar estély Danzigban, *Amerikai Magyar Reformátusok Lapja*, 38/22 (1937. június 2.), 5.
- NN: Petőfi kultusz, *Koszorú a Petőfi Társaság Lapja*, 3/4 (1937), 249–250.
- NN: Een Hongaarsche avond in Danzig, *De Standaard*, 1938. március 21., 6.
- NN: Oranje-avond te Danzig, *De Tijd* 1938. szeptember 3., 3.
- NN: Feestavond ten huize van dr. Nederbragt te Dantzig, *Haagsche Courant*, 1938. szeptember 3., 21.
- NN: Hollandsche avond te Danzig, *De Volkskrant*, 1938. szeptember 3., 1.
- NN: Herdenking regeringsjubileum H.M. de Koningin in Dantzig, *De Noord-Ooster*, 1938. szeptember 3., 9.
- NN: Hongaarsche avond, *De Nederlander*, 1939. március 9., 2.
- NN: Hongaarsche avond in den Haagschen Kunstkring, *Het Ochtendblad*, 1939. március 9., 3.
- NN: A tanácsválasztások – pártszervezeteink harci feladata, *Szabad Nép*, 1950. szeptember 20., 1.
- NN: Kereszttyén felelősséggel, *Az Út*, 1950. október 22–28., 3.
- NN: A második békekölcsonkötvény-jegyzés első hírei, *Az Út*, 1951. szeptember 30. – október 6., 1.
- NN: A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa kitüntette Pap Géza szabadszállási lelképásztort, *Az Út*, 1952. április 6–12., 3–4.
- NN: Hazánkban tartja ülését az Egyházak Világtanácsa, *Népíjság*, 1956. augusztus 5., 4.
- NN: Magalakult a Megyei Ideiglenes Nemzeti Bizottság, *Petőfi Népe a Bács-Kiskun Megyei Ideiglenes Nemzeti Bizottság Lapja*, 1/1, 1956. október 31., 1.
- NN: Lezing voor Ned. Chr. Vrouwen Bond, *Nieuwe Winterswijkse Courant*, 1958. március 21., 7.; NN: Chr. vrouwen bijeen, *Tubantia*, 1958. január 29., 13.
- NN: Dit staat te gebeuren, *Gelders Dagblad*, 1958. december 18., 11.
- NN: Brummen, *Zutphens Dagblad*, 1958. szeptember 26., 2.
- NN: Kerstfeest in Hongarije, *Zutphens Dagblad*, 1959. december 24., 3.; NN: Warnsfeld, *Zutphens Dagblad*, 1960. december 29., 3.
- PAP Géza: A sejt-rendszerről, in: Jakosné Nederbragt Gerda: *Képek a holland református nép életéből*, Csendes Esték 4., Mezőtúr, Török, 1930, 1.
- PAP Géza: A két vonat, *Az Út*, 1953. október 18–24., 4.
- PAP Géza: Örögdí báci iktatókönyve, *Az Út*, 1951. március 11–17., 5.
- PAP Géza: Pléhtányér és kötélágy, *Az Út*, 1952. augusztus 10–16., 2.
- PAP Géza: Indul az élet, *Az Út*, 1951. március 25–31., 2.
- PAP Géza: A mi mindennapi kenyerünk, *Az Út*, 1952. június 22–28., 3.
- PAP Géza: Szavak és tettek egysége, *Az Út*, 1953. május 10–16., 4.
- PAP Géza: A missziói konferencia két tanulsága, *Az Út*, 1952. február 17–23., 3.

- PAP Géza: A jó döntés csendje, *Az Út*, 1953. szeptember 27. – október 3., 4.
- PAP Géza: Megteremteni a békességet és radikális intézkedéseket hozni a gazdasági nehézségek megoldására, *Népíjság*, 1956. október 26., 2.
- PUSZTAI Gábor: »...Hitünk élesztője, tetterőnk fölébresztője, bátorságunk erősítője« Catharina Kuyper Sárospatakon és a 100 évvel ezelőtt indult magyar gyermekvonatok, *Sárospataki Füzetek*, 24/2 (2020), 111–120.
- PUSZTAI Gábor: „...mert már majdnem úgy ismerem Leident mint Debreczent!”: 100 évvel ezelőtt indultak az első gyermekvonatok Hollandiába, *Debreceni Szemle*, 28/3 (2020), 301–312.
- PUSZTAI Gábor: Gyermekvonatok Hollandiába: Gyermekmentő akció az első világháború után, *Alföld*, 71/9 (2020), 71–77.
- PUSZTAI Gábor: A hollandiai gyermekmentő akció (1920–30, 1947–49) : Száz évvel ezelőtt indult el az első gyermekvonat, in: Kiss Réka, Lányi Gábor (szerk.): *Hagyomány, identitás, történelem* 2019, 2. kötet, Budapest, KRE HK Egyháztörténeti Kutatóintézet, 2020, 77–104.
- PUSZTAI Gábor: „Minden kis gyermekszív szavára/Virág fakad Hollandiában.”: Debrecen és a holland gyermekvonatok, *Mediárium*, 14/1–3 (2020), 29–43.
- PUSZTAI Gábor: Vonatok Hollandiába: 100 évvel ezelőtt indult el az első gyermekvonat, *Egyháztörténeti Szemle*, 22/1 (2021), 7–36.
- PUSZTAI Gábor: Távoli jóakarók: Holland gyermekmentő akció a trianoni Magyarországon (1920–1930), Kubassek János, Fekete-Mácsai Anett (szerk.): *A Kárpát-medence földrajzi egysége: Trianon a geográfia tükrében, a história mérlegén*, Érd, Magyar Földrajzi Múzeum, 2022, 257–268.
- PUSZTAI Gábor: „Annyira csodálatos volt ott minden, hogy nem akartam haza menni.” in: Kiss Réka, Lányi Gábor (szerk.): *Hagyomány, identitás, történelem* 2022, Budapest, KRE HK Egyháztörténeti Kutatóintézet, 2023, 219–232.
- RÁCZ Lajos: 100 éve született Hegyi Sándor a Soli Deo Gloria Szövetség egyik alapító tagja, *Theológiai Szemle*, 40/6 (1997), 340–346. 341.; NN: Negyedszázados lelkészjubileum, *Budapesti Hírlap*, 1926. november 23., 9.
- RÉTHELYI Orsolya: „Légy reménységgel: Nézz Hollandiára. / Nézz királynéjára! Nem vagy többé árva”. Vilma királynő 1923-as trónjubileuma és a ’Magyar ablak’ a holland királyi palotában, in: Bárány Attila – Fazakas Gergely Tamás – Pusztai Gábor – Takács Miklós (szerk.): *Németalföld emlékei Magyarországon, magyar-holland kapcsolatok*. Debrecen, DU Press, 2017, 122–143.
- RIGÓ Róbert: A vidéki Magyarország 1956 után, *Századvég*, 1/4 (2021. december), 32. 29–55.
- SEBESTYÉN Jenő: Utóhang, *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 56/3 (1913. január 19.), 40. s.f.: Csendes Esték, *Sárospataki Református Lapok* 25/43, 1930. október 26., 254.